

A. N. MURATOVA

АЙМАҚТАРДАҒЫ ХАЛЫҚТЫҢ ӨМІР СҮРУ САПАСЫНЫң ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Еліміздегі тұрақты дамудың негізгі өлшемі болып табылатын өмір сүру сапасы деңгейі бойынша әлемнің неғұрлым дамыған елдерінен біршама артта қалып келеді. Қазіргі әлемдік тәжірибе бойынша, тұрмыс сапасы негізгі құрамдас бөліктер: өмір сүрудің ұзактығы, халықтың әлауқаты деңгейі және қоршаған ортаның жай-күйімен айқындалады. Соңғы жылдары «тұрмыс сапасы» туралы түсінік қоғамдық және ғылыми көзқараста да тұрақты орын алғып, оған деген қызығушылықты әртүрлі ғылымдар экономика мен психология, әлеумет, философия, медицина және т.б. салалар аясында қарастыруға болады. Бұл кезде соқтық емес, өйткені қазіргі кезде сапа – дүниежүзілік әлеуметтік құрылғыда барлық жағынан қоғамдық мәдениетті дамытуда, адамдар қызметі мен адами болмыстың мәнін түсінуге негіз болатын басты фактор болып табылады.

Тұрмыс сапасы – тұрақты даму жағынан аймақтардағы халықтың жоғары өмір сүру деңгейін қамтамасыз етуге бағытталған әлеуметтік-экономикалық саясаттың ажырамас негізгі бөлігі. Сондай-ақ еңбек әлеуетінің жиынтығы: тіршілік, мәдениет, демалыс, денсаулық сақтау, білім беру, әрбір адамның өмір сүру деңгейі, халықтың оңтайлы жұмыспен қамтамасыз етілуі және олардың үнемі өсіп отыратын материалдық және рухани сұраныстарын қамтамасыз ету болып табылады. Халықтың тіршілік ету деңгейінің жоғары болуы – әлеуметтік жағынан қамтамасыз етілмеген жағдайда адам құқығы мен бостандығының құрылымы өзгереді, адамдардың саяси белсенділігі төмендейді. Мемлекет әрбір жеке тұлғаның дамуы мен игілігі үшін тиімді жағдайлар жасауға, нақты айтқанда, ұлттық табысты болумен айналысуға міндепті. Ол үшін бізге экономикалық өсу мен бәсекеге қабілеттіліктің өнірлік орталықтарын айқындаپ алғып, олардың дамуын тұтастай алғанда еліміз экономикасының мұдделеріне бағындыру қажет.

Елбасы Н. Э. Назарбаевтың биылғы Қазақстан халқына арнаган дәстүрлі Жолдауында «Тұрақты экономикалық өсуде қазақстандықтардың тұрмыс сапасын айтарлықтай жақсарта беру, халықтың әлжуз, аз қамтылған отбасыларына және көп ба-

лалы аналарға мемлекеттік жәрдемақылар беру, бюджет саласының қызметкерлері мен мемлекеттік қызметкерлердің жалақысын үнемі көтеріп отыру, сондай-ақ білім беру, әлеуметтік қамсыздандыру, денсаулық сақтау, мәдениет және спорт салаларына мамандар тарту, балалар мен жасөспірімдердің белгілі бір зәру топтарына дәрідәрмекті тегін қамтамасыз ету мәселелерін, зейнеткерлік жәрдемақылардың мөлшерін жыл сайын үстемелеп арттыру қажеттігін атап көрсетті [1]. «Қазақстан – 2030» Стратегиялық жоспарын дәйектілікпен орындау барысында ел экономикасының және мемлекеті-міздің берік іргетасы қаланып, дамудың жаңа кезеңіне көштік. Біз осы заманғы әлемде бүкіл ел халқының әл-ауқатының өсуі мен тұрмыс деңгейінің елеулі жақсаруын қамтамасыз ету үшін сыртқырыноктарға шығып, сенімді орнығуға міндептіміз. Бұл жолда Қазақстан мен өнірлердің нақты жағдайын ескеріп, әрі әлемнің озық мемлекеттерінің жетістіктерін іске асыра отырып, әлемнің бәсекеге барынша қабілетті елу елінің қауымдастығына қарай жедел жылжуымыз және оның тұрақты мүшесі ретінде Қазақстанның тұғырнамасын нығайтуымыз қажет екендігін атап көрсетті» [2].

Осы әлеуметтік реформалардың барлығы экономикамыздың тұрақты дамуы арқылы іске асатын бүгінгі күннің басты міндепті болып табылады. Аймақтардағы реформаның журу барысы мен шарашылық жүргізуінде нарықтық жүйесіне бейімделу әркилы деңгейде және өнірлердің әлеуметтік-экономикалық дамуының жіктелуі теренде, ондағы халықтың тұрмысы мен өмірінің сапалы деңгейіндегі айырмашылық өсе түсude. Осы орайда аймақтық саясаттың маңызды бағыттарының бірі табиғи ресурстарды сақтай отырып, аумақтық деңгейде жұмыссыздықты төмендету, жаңа жұмыс орындарын ашу, балалы отбасыларға тұтынудың айтарлықтай деңгейін үстап тұру, мүгедектер мен қарт адамдарды әлеуметтік қолдау мен дамытуды қамтамасыз ететін өзіндік аймақтық және әлеуметтік саясат болуы қажет.

Өнірлердің өзіндік саясатын қалыптастыруда, оларға мемлекеттік тұрғыдан қолдау көрсету, әрі оны мемлекет пен аймақтардың саяси, үйимдасты-

рушылық, материалдық және қаржылық мүмкіндітеріне сәйкес іс-тәжірибелерде белсен-ді түрде пайдалана отырып жүргізу керек. Негізгі әлеуметтік-экономикалық мәселелер (халықтың көп бөлігінің өмір сүру деңгейлерінің күрт тө-мендеуі, жұмыссыздар санының артуы, табыстардың саралануы, жаңа әлеуметтік топтардың пайда болуы, экологиялық ахуалдың нашарлауы және т.б.) әсіресе өнірлерде бой көрсететіндіктен, ең алдымен осы деңгейде өз шешімін табуы қажет (1-кесте). Бұл арада халықтың өмір сүруін қамтамасыз ету, аймақтық органдардың халықтың алдында жауапты болуы, аймақтағы жағдайларға орталықтың жауапты болуы секілді мәселелер бой көтереді.

Өнірлердің тұрмыс сапасын арттыруда мынадай негізгі іс-шараларды жүзеге асыру қажет:

- тұрмыс сапасының әлеуметтік нормативтік-құқық негіздерін қалыптастыру;
- салауатты қоғам үлгісін енгізу негізінде халықтың өмірі мен деңсаулығына төнөтін қауіп-қатердің алдын алу және оны азайту, демографиялық хал-ахуалын жақсарту;
- халықтың әлеуметтік қауіпсіздік деңгейін арттыру;

- ғылым мен техника және білім берудің бәсекеге қабілеттілігін арттыру;

- өнірлердің әлеуметтік-экономикалық шектен тыс ала-құлалығын еңсеру;

- әлеуметтік инфрақұрылымның әлеуеті мен коммерциялық емес қызмет түрлерін жүйелеу және саралау;

- ел экономикасына инвестиция тарту арқылы табиғи ресурстарды тиімді пайдалану, жоғары сапалы жаңа технологияларды енгізу.

Мұнданай саяси маңызды шаралардың жүргі-зілуі әлеуметтік дамудың тиімділігін арттырып, халықтың тұрмыс сапасы мен әл-ауқатын көте-руді қамтамасыз етеді.

Ел экономикасының соңғы жылдардағы қа-лыпты дамуы, тұрғындардың өмір сүру деңгейі, табиғи көзінің молауы, әлеуметтік мәселелерді өз ретімен шешіп отыруға мүмкіндіктер туғызды және бұрыннан қалыптасқан жүйені сапалық жағынан жаңа экономикалық жүйеге ауыстыру бағытында он нәтижелерге қол жеткізе бастады (2-кесте).

Экономиканың жалпы деңгейін, салық және бюджет саясатын, халықтың әл-ауқаты мен өмір сүру деңгейін айқындастын басты көрсеткіш-тердің

1-кесте. Өмір сүру сапасының деңгейі мен басымдықтары

Денгейі	САПА САЯСАТЫНЫҢ НЕГІЗГІ БАСЫМДЫҚТАРЫ			
	Әлеуметтік	Экономикалық	Табиғи-эко-	
Логиялық ортаның сақтау	Халықаралық - әлеуметтік салалардың барлық - халықаралық қызмет түрлеріндегі сала аренада еліміздің	сапасын арттыру мен өндірілетін өнім	- қызмет көрсету аясы - табиғи байлықтарын	б ә с е к е г е т і л і г і мен арттыру - экологиялық
Ұлттық қабілет- беделін таза	басымдықтары (білім беру, мәдениет, деңсаулық сақтау және т.б.) - сапа мәдениетін қалыптастыру; - аймақтық үйим-	сапасын арттыру	және молайту - аймақтарды	б ә с е к е г е т і л і г і мен арттыру - экологиялық
Бәсекеге Аймақтық стар және техно-	- өнім сапасын арттырудың жүйесін қалыптастыру, қызмет қабілеттілігін көрсету аясын көнектізу; арттыру - білім беру, деңсаулық сақтау және т.б. сапасын арттыру - үйимның қоғамдық ортаға - кәсіпорындар- бынан етуін арттыру; - сапа мәдениетіне тәрбиелуе;	үйимдастырудың инновациялық белсенділігін арттыру; көрсету сапасын арттыру - тұтынушы қанағатын	өнім өндіруді үлғаиту; инновациялық белсенділігін арттыру; - өнім мен қызмет - тұтынушы қанағатын	д а р д ы ң - табиғи ресур- корын сақтау молайту - жинақтаушы
Логия ресурстарын дың бәсекеге				
қабілеттілігін		103	- кәсіпкерлік үста-енгізу	
Үйимдық	- мотивациялық жүйені қалыптастыру; - әлеуметтік саланы жетілдіру	нымды сақтау және оңтайлау;	арттыру	
	- жетілдірілу	тәншіктан тараптын	- қызығушылық	

2-кесте. Халықтың өмір сүру сапасы мен деңгейінің негізгі көрсеткіштері (2001–2006 жылдар аралығы)

Көрсеткіштердің атауы	2001 ж.	2002 ж.	2003 ж.	2004 ж.	2005 ж.	2006 ж.	2006 жыл 2001 жылға салыстырғанда, %
Халықтың атаулы ақшалай табыстары (жан басына орта есеппен, бір айда /тенге)	7670	8958	10533	12817	15787	19760	257,6
Бір қызметкердің орташа айлық атаулы жалақысы, теңге	17303	20323	23128	28329	34066	40790	235,7
Айлық жалақының ең тәменгі мөлшері, теңге	3484	4181	5000	6600	8100	9200	264,1
Халықтың нақты ақшалай табыстары, (пайызбен)	111,3	110,3	110,5	113,8	114,5	115,3	1,03
10% неғұрлым ауқатты және 10% неғұрлым ауқатсыз халықтың тұтынуға жұмысған табыстарының арасалмағы, пайызбен	8,8	8,1	7,4	6,8	6,8	7,4	0,8
Бір зейнеткердің айлық зейнетақысының мөлшері, теңге	4947	5818	8198	8628	9061	9898	2,0
Нақты тағайындалған зейнетақы индексі, (өткен кезеңге пайызбен)	104,2	110,3	131,9	98,6	97,7	100,8	1,0

Дереккөзі: Қазақстан Республикасы Статистикалық Агенттігінің мәліметтері бойынша есептеп шыгарылды.

бірі – бұл ақшалай табыс. 2-кестеде орта есеппен халықтың жан басына шаққандағы атаулы ақшалай табыстары республика бойынша айына 2006 жылы 19760 мың теңгенің құрады, бұл 2001 жылмен (7670 мың теңге) салыстырғанда екі жарым есе көп [4].

Енбекке жарамды бір қызметкердің орташа айлық жалақысы республика бойынша 40 790 теңгенің құрады және 2001 жылмен (17303 мың теңге) салыстырғанда 35,7 %-ға өсken, орташа зейнетақы 2001 жылы 4,9 мың теңге болса, 2006 жылы 9,8 мың теңгеге дейін артты, бұл 2001 жылмен салыстырғанда екі есе көп. Халықтың орташа айлық табысы мен зейнетақы қолемінің барысы халықтың ең тәменгі күнкөріс деңгейін ескере отырып қалыптасады. 2006 жылы өмір сүрудің ең тәменгі күнкөріс деңгейі республика бойынша орта есеппен адамның жан басына шаққанда 2006 жылы 18,2 пайыз мөлшерінде белгіленді (сурет).

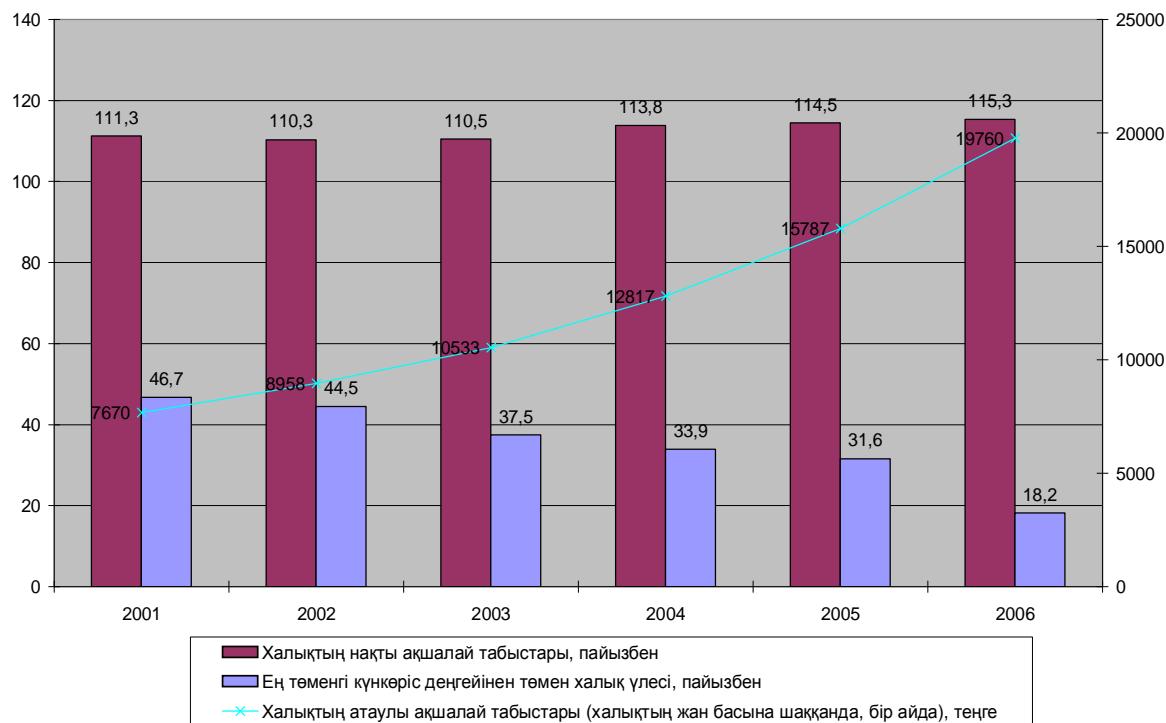
Қазіргі кезде халықтың өмір сүру сапасы мен деңгейі бойынша аймактардың арасындағы алшактық ұлғайып келеді. Сонымен бірге, әлеуметтік базымдықтарға жете көніл бөлмеу халықты табатын табыстары бойынша жіктеуге, адам капиталын жеткіліксіз инвестициялауға, аймактар дамуының әркелілігіне және адам дамуы көрсеткіштері бойынша бірқатар өнірлік сәйкесіздікке алып келді. Қазақстан Республикасы Статистика Агенттігінің мәліметтері бойынша 2006 жыл-ы халықтың ақшалай табыстарының ең жоғары деңгейі Астана мен Алматы қалаларында (республика бойынша орташа

қалыптасқан деңгейден 154,5 және 145,2%), ал негізгі өнірлер бо-йынша алып қарағанда Атырау мен Маңғыстау облыстары ең жоғары көрсеткіштерге (183,1 және 176,7%) ие. Табыс деңгейінің жан басына шаққандағы ең тәменгі күнкөріс деңгейі Жамбыл және Оңтүстік Қазақстан облыстарында (67,6 және 65,6%) орын алды [5]. Халықтың орта есеппен жан басына шаққандағы ақшалай табыстарын аймақтық саралau әлеуметтік-экономикалық, сондай-ақ аймақтық және макроэкономикалық қажетті мәселелер болып табылады.

Халықтың тұрмыс деңгейі тек табыстары көлеміндегі айырмашылық пен басқа да табыс көздерінің болуынан ғана емес, сондай-ақ отбасында қанша жан бар екендігіне, жұмыс істейтіндер санына, балаларының болуына қарай да қалыптасады. Халықтың енбекақы және ақшалай табыстарының өсу саясаты тұрмыс деңгейінің экономикалық өсүмен байланыстылығы ескеріліп құрылады. Әлеуметтік-экономикалық дамудағы оң үрдістер республиканың барлық өнірлерінде байқалады. Халықтың өмір сүру деңгейінің ұлғайып, хал-ахуалдарының үнемі жақсара түсүі ұлттық экономиканың тұрактануына және оның сатылап ессе беруіне тікелей байланысты.

Өнірлердегі тұрғындардың өмір сүру жағдайының жақсаруы үшін мынадай іс-шараларды қолға алу қажет:

- елдің барлық өнірлерінің экономикасының өсуі және жергілікті өзін-өзі басқаруды дамыту;
- халықтың өмір сүру деңгейі мен деңсаулығы-

Дереккөзі: Қазақстан Республикасы Статистикалық Агенттігінің мәліметтері бойынша қарастырылған.

Халықтың өмір сүруі деңгейінің негізгі көрсеткіштері

на әсер ететін ауыз су мәселесін қолға алу, халықтың аз қамтылған бөлігіне әлеуметтік көмек көрсету механизмі мен еңбекпен қамту саясатын жетілдіру;

- еңбекке жарамды халықтың негұрлым жоғары тұрмыс деңгейін қамтамасыз ететін табыс табуына мүмкіндік беретін экономикалық жағдай жасау;

- халықтың акпаратқа қол жеткізуін арттыру, салуатты өмір салтын насиҳаттау жөніндегі білім беру жүйесін құру;

- халықтың тұрғын үймен және әлеуметтік қызмет тұрлерімен (оның ішінде: білім беру, мәдениет және денсаулық сактау ұйымдары және т.б.) қамтамасыз ету;

- халықтың өмір сүру сапасын арттыру (жоғары білімі бар халық үлесінің және жастардың жалпы санының ішіндегі студенттердің үлес салмағының өсуі; экономикалық белсенді халықтың ішінде жұмыссыздар деңгейін төмендету, қылмыстарды және т.б. азайту).

Бұл шаралардың барлығы да маңызды, өйткені олар қоғамда әлеуметтік-экономикалық айқындаушы фактор болып табылатын орташа таптың ауқымды жігін қалыптастыруға қолайлы жағдай жасауга

жәрдемдеседі. Осы мәселелерді шешу үшін ең алдымен еңбек нарығын жүйелі түрде талдап, ондағы болып жатқан өзгерістерді бағалап, әрбір аймақтың өзіндік ерекшеліктерін ескере отырып, еңбек ресурстарын басқару жүйесін жетілдіру қажет. Бұл ретте елімізде жүргізіліп отырган әлеуметтік саясаттың негізгі мақсаты халықтың денсаулығы мен игілігі үшін әлеуметтік қызмет көрсету аясын кеңейту, кедейшілік деңгейін төмендету, жұмыспен қамтуды қамтамасыз ету, өмір сүру сапасын арттыру және қоғамдағы әлеуметтік-экономикалық теңсіздікті азайту болып табылады. Осыған байланысты бүгінгі күні халықты жұмыспен қамтуға бағытталған 2008–2010 жылдарға арналған шаралар кешені әзірленуде.

Мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық дамуының 2008–2010 жылдарға арналған орта мерзімді жоспарында айқындалған басымдықтардың ішінде адами капиталды дамытып, халықтың өмір сүру сапасын арттыру мәселелері ерекше орын алып отыр. Бүгінде экономиканың қарқында дамуы әлеуметтік жағдайдың жақсаруына ықпал етуде.

Жалпы биыл әлеуметтік салаға 792 млрд теңге бөлінсе, келесі жылы тағы да 939 млрд теңге қаралып отыр. Бұл ел бюджетінің 35 пайызы әлеуметтік

салаға бағытталады деген сөз [6]. Сонымен бірге, Елбасының Жолдауына орай былтырығы жылдың 1 шілдесінен бастап көптеген мемлекеттік жәрдемақылар: зейнетакы мөлшері, жәрдемақы мен әлеуметтік төлемдер және ең тәменгі жалакы деңгейі көтерілуімен катар, мемлекеттік орындар қызметкерлерінің жалакысы да 30%-ға өскені белгілі. Биыл да еңбекақы, зейнетакы біршама өсетінін Президент биылғы жолдауында да атап өтті. Бірақ тек жалакыны өсіріп қана қоймай, аймақтардағы әлеуметтік теңсіздіктерді де таразылап, зерттеп отыру қажет, яғни, қазіргі шарықтап өсіп отырған инфляция көрсеткішін бағамдап отыру қажет. Осының барлығы халықтың әлеуметтік жағдайын жақсартуға бағытталған шаралар. Бүгінгі күні экономиканың өсіү мен күшеюінің арқасында Қазақстан әлеуметтік салаға түбөгелі бет бұруға мүмкіншілік алды және соңғы жылдары осы салада көптеген жұмыстар атқарылды және алдағы уақытта да жүргізіледі.

Корытындылай келе, өркендеген елдер қатарынан орын алуының үшін мемлекетіміз – өз азаматтарының өмір сүруін лайықты жағдаймен қамтамасыз етуге, әлеуметтік жағдайының қорғалуына, материалдық және рухани қажеттіліктерін қанағаттандыруға т.б. көніл аудару қажет. Бұл мәселе – жағдайы нашар қамтамасыз етілген топтың пайдасына ұлттық табысты қайта бөлудің көмегімен, халықты жұмыспен қамтамасыз ету, еңбекті қорғау, білім алу, денсаулық сақтауды, бүкіл қоғамның мәдениетін, т.б. дамыту саясатын жүргізуі жүзеге асыру барысында жаңашыл, шынайы көзқарас пен тәсілдерді қолдану арқылы қол жетіп, орындалады.

ӘДЕБИЕТ

1. Назарбаев Н.Ә. Жаңа әлемдегі – жаңа Қазақстан // Қазақстан Республикасы Президентінің Қазақстан халқына Жолдауы. Астана, 2007. 1 наурыз.
2. Сонда.
3. Бобков В. О программе повышения уровня и качества жизни // Проблемы теории и практики управления. 1999. № 6. С. 94.
4. Қазақстандағы халықтың тұрмыс деңгейі // Статистикалық жинақ. Редакциясын басқарған Ю. К. Шокаманов. Алматы, 2006. 212 б.
5. Қазақстанның қысқаша статистикалық жылна-малығы. Статистикалық жинақ. Редакциясын басқарған Б. Т. Сұлтанов. Алматы, 2007. 156 б.
6. Әлеуметтік сала әркез назарда // Егемен Қазақстан. 2007. № 373.

Резюме

Автор рассматривает факторы, влияющие на качество жизни населения на региональном уровне.

Summary

In article author exanimate the factors of the quality of life population on the regional level.

Түсін күні 10.10.07ж.

3. A. ЕРНАЗАРОВА

О ХОДЕ РЕАЛИЗАЦИИ СТРАТЕГИИ КОНКУРЕНТНО-СПОСОБНОГО РАЗВИТИЯ РК

Исследование процессов наращивания конкурентоспособности Казахстана на первых этапах развития позволяет зафиксировать ряд не соответствий планируемым целевым установкам. Так, на первом этапе не достигнута главная цель Стратегии – опережающий рост несырьевого сектора.

По прежнему страна сохраняет сильную зависимость от нефтегазового комплекса. При этом доля несырьевых товаров в общем объеме экспорта снизилась с 6 % в 2000 году до 5 % в 2005 году. Валовая добавленная стоимость промышленности с 2003 по 2005 годы возросла с 547 до